

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA HISSIY- EMOTSIONAL INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHDA BADIY ASARLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Jamalova Kamola Shaxabiddinovna

Namangan Davlat universiteti

3-bosqich tayanch doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21138325>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning hissiy-emotsional intellektini rivojlantirishda badiiy asarlarning didaktik imkoniyatlari ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarda emotsiyalarni anglash, ularni boshqarish, empatiya, refleksiya, samarali muloqot va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning mazmuni hamda pedagogik mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, badiiy asarlar asosida hissiy-emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metod va usullarning didaktik imkoniyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari badiiy asarlardan maqsadli va tizimli foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining hissiy-emotsional rivojlanishini ta'minlash, ijtimoiy moslashuvini kuchaytirish hamda shaxsiy va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: hissiy-emotsional intellekt, kichik maktab yoshi, badiiy asar, didaktik imkoniyatlar, empatiya, refleksiya, emotsiyalarni boshqarish, o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, pedagogik metodlar.

Аннотация. В данной статье с научно-педагогической точки зрения проанализированы дидактические возможности художественных произведений в развитии эмоционального интеллекта учащихся младшего школьного возраста. Раскрыты содержание и педагогические механизмы формирования у младших школьников способности осознавать и регулировать собственные эмоции, проявлять эмпатию, осуществлять

рефлексию, эффективно общаться и усваивать нравственные ценности в процессе работы с художественными текстами. Кроме того, обоснованы дидактические возможности интерактивных методов и приёмов, способствующих развитию эмоционального интеллекта средствами художественной литературы. Результаты исследования свидетельствуют о том, что целенаправленное и систематическое использование художественных произведений является важным педагогическим фактором эмоционального развития младших школьников, повышения их социальной адаптации, а также формирования личностных и коммуникативных компетенций.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, младший школьный возраст, художественное произведение, дидактические возможности, эмпатия, рефлексия, управление эмоциями, читательская грамотность, начальное образование, педагогические методы.

Abstract. This article analyzes the didactic potential of literary works in developing the emotional intelligence of primary school students from a scientific and pedagogical perspective. It examines the content and pedagogical mechanisms for fostering students' ability to recognize and regulate emotions, develop empathy, engage in reflection, communicate effectively, and acquire moral values through the study of literary texts. The paper also highlights the didactic potential of interactive teaching methods and strategies aimed at enhancing emotional intelligence through literature. The findings indicate that the purposeful and systematic use of literary works is an important pedagogical factor in promoting the emotional development, social adaptation, and personal and communicative competencies of primary school students.

Keywords: emotional intelligence, primary school students, literary work, didactic potential, empathy, reflection, emotion regulation, reading literacy, primary education, pedagogical methods.

An'anaviy ta'lim usullari, odatda, usta-shogird munosabatlariga asoslangan bo'lib, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi mustaqillik va o'zini boshqarish qobiliyatiga kamroq e'tibor qaratadi. Bu usullarda o'qitish jarayonida e'tibor ko'pincha faktlarni o'rganishga va nazariy bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan. Matematika, fan va boshqa sohalardagi an'anaviy metodlar eng ko'pida auditoriyadagi o'quvchilarning emotsiyalari va jamoatchilik bilan munosabatlari bilan bevosita ishlashga qaratilmagan. Bunday sharoitda emotsional intellektning rivojlanish darajasi yetarli bo'lmashligi mumkin, chunki ta'lim jarayonida asosiy e'tibor, asosan, o'quvchilarning kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Zamonaviy texnologiyalar, bundan tashqari, emotsional intellekt rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda murakkabroq va samaraliroq yondashuvlarni taklif etmoqda. Misol uchun, interaktiv o'qitish vositalari, virtual haqiqat va onlayn platformadagi ko'plab interaktiv faoliyatlar o'quvchilarga emotsiyalarni anglash va ularga javob berish qobiliyatini rivojlantirishda yordam beradi. Interaktiv usullar o'quvchilarga turli xil ijtimoiy vaziyatlarda harakat qilish va turli emotsiyalar bilan ishlash imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar orqali o'quvchilarning o'zga emotsiyalarni tushunish va ularga munosabatda bo'lish qobiliyati ham rivojlanishi mumkin.

Shu bilan birga, "zamonaviy pedagogik texnologiyalarni an'anaviy ta'lim usullari bilan uyg'unlashtirish emotsional intellektni rivojlantirish samaradorligini yanada oshiradi. Nazariy bilimlarni an'anaviy ta'lim vositalari orqali o'zlashtirish hamda amaliy ko'nikmalarni innovatsion texnologiyalar yordamida rivojlantirish o'quvchilarning emotsional tajribasini boyitadi va ularning shaxsiy rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shunday qilib, an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning o'zaro integratsiyasi emotsional intellektni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti sifatida namoyon bo'ladi"¹⁰.

¹⁰ Изотова Е.И. *Эмоциональная сфера ребенка: теория и практика*. – Москва: Академия, 2018. – 288 с.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta'minlash ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich maktab davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda hissiy-emotsional intellektni rivojlantirish keyingi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Badiiy asarlar o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlar, qahramonlarning kechinmalari va axloqiy tanlovlari bilan tanishtiradi. Natijada bola voqealarni nafaqat tushunadi, balki ularni his qiladi, qahramonlarga hamdardlik bildiradi hamda o'z xatti-harakatlarini baholashni o'rganadi.

Hissiy-emotsional intellekt shaxsning o'z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini tushunish va samarali ijtimoiy munosabatlarni yo'lga qo'yish qobiliyatidir. Boshlang'ich maktab yoshida ushbu sifatlarning rivojlanishi bolaning o'quv faoliyati, tengdoshlari bilan muloqoti va shaxsiy kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Emotsional intellekt quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- o'z hissiyotlarini anglash;
- hissiyotlarni boshqarish;
- empatiya;
- motivatsiya;
- samarali muloqot va hamkorlik.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida foydalaniladigan badiiy asarlar nafaqat o'qish malakasini rivojlantiradi, balki o'quvchilarning emotsional dunyosini ham boyitadi.

Badiiy asarlarning asosiy didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, qahramonlarning his-tuyg'ularini tahlil qilish orqali o'quvchilar emotsiyalarni farqlashni o'rganadilar.

Ikkinchidan, voqealarni baholash jarayonida bolalarda empatiya rivojlanadi. Ular qahramonning quvonchi yoki qayg'usini his etishga harakat qiladilar.

Uchinchidan, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish orqali qaror qabul qilish va nizolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalari shakllanadi.

To'rtinchidan, badiiy asarlar axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ezgulik, halollik, mehr-oqibat, do'stlik kabi fazilatlar obrazlar misolida o'zlashtiriladi.

Hissiy-emotsional intellektni rivojlantirishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- qahramonlarning hissiy holatini aniqlash;
- rolli o'yinlar;
- “Agar sen qahramon o'rnida bo'lsang...” usuli;
- klaster va konsept xaritalari;
- bahs-munozara;
- refleksiya kundaliklari;
- emotsiyalar xaritasi;
- ijodiy yozuv topshiriqlari.

Mazkur metodlar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, ularning tanqidiy va emotsional tafakkurini rivojlantiradi.

O'qituvchi badiiy asarni oddiy o'qib berish bilan cheklanmasligi, balki qahramonlarning ichki kechinmalarini ochishga yo'naltirilgan savollar berishi lozim.

Masalan:

- Qahramon nima uchun xafa bo'ldi?
- Uning o'rnida siz nima qilgan bo'lardingiz?
- Ushbu voqea sizda qanday his-tuyg'u uyg'otdi?
- Qaysi qahramonga ko'proq hamdard bo'ldingiz? Nima uchun?

Bunday savollar bolalarda refleksiya va empatiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Badiiy asarlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarda:

- emotsiyalarni anglash darajasi ortadi;

- empatiya rivojlanadi;
- muloqot madaniyati yaxshilanadi;
- ijobiy axloqiy fazilatlar shakllanadi;
- nizolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalari rivojlanadi;
- o'qishga motivatsiya kuchayadi.

Badiiy asarlar boshlang'ich ta'lim jarayonida hissiy-emotsional intellektni rivojlantirishning samarali didaktik vositasi hisoblanadi. Ular o'quvchilarning emotsional tajribasini boyitadi, empatiya, o'zini anglash va hissiyotlarni boshqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bois o'qish darslarida badiiy asarlar bilan ishlashni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayliyeva M.M. Pedagogik ta'limda emotsional intellektning o'рни // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2025. – B. 1130–1132.
2. Shodmonov B. Badiiy ta'lim vositasida o'quvchilarning ma'naviy dunyosini rivojlantirish texnologiyasi: PhD dis. – T., 2023.
3. Tojiboyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Fan, 2020. – 286 b.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2019. – 304 b.
5. Usmonova F. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish metodikasi: PhD dis. – T., 2024.
6. Xo'jamatova X.M. Ijtimoiy ongning shakllantirishda emotsional intellektning o'рни va ahamiyati // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qo'qon, 2024. – B. 617–622.
7. Yuldashev T. Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirishning didaktik asoslari: PhD dis. – T., 2021.
8. Xolnazarova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ

kompetensiyani rivojlantirish metodikasi: PhD dis. – T., 2022.

9. Xo'jamatova X.M. Ijtimoiy ongini shakllantirishda emotsional intellektning o'rni va ahamiyati // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qo'qon, 2024. – B. 617–622.

10. Изотова Е.И. Эмоциональная сфера ребенка: теория и практика. – Москва: Академия, 2018. – 288 с.